

دانشگاه پیام نور

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی

گروه علمی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

فرهنگ تشبیهات در دیوان صحبت لاری

استاد راهنما:

دکتر احمد طحان

استاد مشاور:

دکتر سید مهدی خیر اندیش

نگارش:

فیروزه دری

خرداد ماه ۱۳۸۸

گذراننده‌ی نیمِ رواقِ سپهر

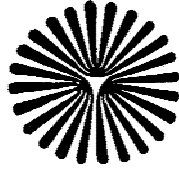
بم نواحِ نگارنده‌ی ماه و مهر

فرزنده‌ی خمیسمی بیستوه

برازنده‌ی اطلسمِ نیکسوه

گماننده‌ی دلِ بمِ ملسِ سخن

نماننده‌ی روحِ برِ نخسِ نس

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد

در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

گروه علمی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

فرهنگ تشبیهات در دیوان صحبت لاری

استاد راهنما:

دکتر احمد طحان

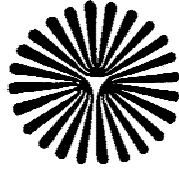
استاد مشاور:

دکتر سید مهدی خیراندیش

نگارش:

فیروزه درّی

خرداد ۸۸

دانشگاه پیام نور

بسمه تعالی

تصویب پایان نامه / رساله

پایان نامه تحت عنوان : فرهنگ تشبیهات در دیوان صحبت لاری که توسط فیروزه درّی در مرکز شیراز تهیه و به هیأت داوران ارائه گردیده است مورد تایید می باشد.

تاریخ دفاع: ۸۸/۳/۳۱ نمره: ۱۹/۲۵

درجه‌ی ارزشیابی : عالی

اعضای هیأت داوران:

<u>نام و نام خانوادگی</u>	<u>مرتبه‌ی علمی</u>	<u>امضاء</u>	<u>هیأت داوران</u>
۱- دکتر احمد طحان	استادیار		استاد راهنما
۲- دکتر سید مهدی خیراندیش	استادیار		استاد مشاور
۳- دکتر عباس جاهدجاه	استادیار		استاد داور
۴- دکتر شهرام دوکوهکی	مربی		نماینده تحصیلات تکمیلی

تقدیم بہ:

پدر و مادر مہربانم کہ
بر دہاری راد مکتب ایشان آموختم

و

ہمسر عزیزم کہ
مشوق و یاور من در طول تحصیل بود.

منت خدای را که توفیق اتمام این پایان نامه به من ارزانی
داشت. سپاس می‌نهم زحمات بی‌دریغ استاد ارجمند، جناب
آقای دکتر احمد طحان که راهنمایی‌های ارزشمند ایشان امر تحقیق
را بر من آسان ساخت. قدردانی می‌کنم از استاد ارجمند
جناب آقای دکتر سید مهدی خیراندیش که از گفته‌های سودمند
ایشان بهره‌بردم. و تمامی استادان گران قدری که در محضر
شان شاگردی نمودم.

چکیده

پایان نامه‌ی حاضر با عنوان فرهنگ تشبیهات در دیوان صحبت لاری به معرفی زندگی صحبت، دوره‌ی بازگشت ادبی و بررسی تشبیهات موجود در غزلیات و چهار قصیده‌ی صحبت پرداخته است با ذکر نوع تشبیه به لحاظ حسی یا عقلی، مفرد یا مقید یا مرکب بودن طرفین تشبیه و وجه شبه به لحاظ تحقیقی و تخیلی. هدف عمده‌ی این پژوهش، تهیه‌ی فرهنگ تشبیهات بوده است که خواننده انواع تشبیهات شاعر را پیش رو داشته باشد و با دقایق و ظرایف شعری شاعر بیش تر آشنا شود؛ تا بتواند با تشبیهات دیگر شاعران مقایسه نماید. این پژوهش می‌تواند در تهیه‌ی فرهنگی جامع از تشبیهات در ادب فارسی مورد استفاده قرار گیرد. تعداد ابیات مورد بررسی در این دیوان ۳۲۲۶ بیت است که در ۷۸۸ بیت آن تشبیه وجود دارد. از میان انواع تشبیهات، تشبیه مرسل، حسی به حسی، مفصل، بلیغ اضافی، مفرد به مفرد و مفروق بیشتر مورد استفاده‌ی شاعر قرار گرفته است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات
۱	مقدمه
۶	۱-۱- روش تحقیق
۷	۲-۱- پیشینه‌ی تحقیق
۸	۳-۱- اهداف تحقیق
۹	۴-۱- ضرورت تحقیق
	فصل دوم: زندگی، افکار، آثار و سبک صحبت
۱۰	۱-۲- زندگی نامه
۱۲	۱-۱-۲- معاصران
۱۲	۱-۱-۱-۲- سلاطین و حکام
۱۳	۱-۲-۱-۲- دوستان
۱۴	۱-۲-۱-۳- دشمنان و حاسدان
۱۴	۱-۲-۲- وفات
۱۵	۲-۲- اندیشه‌ها
۱۶	۳-۲- آثار
۱۶	۱-۳-۲- دیوان
۱۸	۲-۳-۲- تداخل ابیات
۱۹	۴-۲- دوره‌ی بازگشت و سبک اشعار صحبت
۱۹	۱-۴-۲- دوره‌ی بازگشت
۲۳	۲-۴-۲- سبک شعر صحبت

فصل سوم: علم بیان

- ۳-۱- تعریف بیان ۲۶
- ۳-۲- تشبیه و ارکان آن ۲۶
- ۳-۳- طرفین تشبیه (مشبه و مشبه به) ۲۷
- ۳-۳-۱- تشبیه به اعتبار حسی و عقلی بودن طرفین ۲۷
- ۳-۳-۲- تشبیه به اعتبار مفرد و مقید و مرکب بودن طرفین ۲۸
- ۳-۴- وجه شبه ۲۹
- ۳-۵- ادات تشبیه ۳۱
- ۳-۶- انواع تشبیه از نظر شکل ظاهری ۳۲

فصل چهارم: فرهنگ تشبیهات

- ۴-۱- ذکر بیت‌ها ۳۴
- ۴-۲- فرهنگ‌ها ۲۰۷
- ۴-۲-۱- فرهنگ الفبایی مشبه ۲۰۷
- ۴-۲-۲- فرهنگ الفبایی مشبه به ۲۴۷
- ۴-۲-۳- فرهنگ الفبایی ادات تشبیه ۲۸۱
- ۴-۳- نمودارها ۲۸۸
- ۴-۳-۱- نمودار جامعه و تعداد ابیات تشبیه دار ۲۸۸
- ۴-۳-۲- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات مرسل و موکد ۲۸۸
- ۴-۳-۳- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات حسی و عقلی ۲۸۹
- ۴-۳-۴- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات مفصل و مجمل ۲۸۹
- ۴-۳-۵- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات بلیغ ۲۹۰
- ۴-۳-۶- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات مفرد، مقید و مرکب ۲۹۰
- ۴-۳-۷- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات تمثیل ۲۹۱

۲۹۱ ۴-۳-۸- نمودار کل تشبیهات و تشبیهات به لحاظ شکل

۲۹۲ ۴-۳-۹- نمودار کل وجه شبه و وجه شبه‌های تحقیقی، تخیلی و متعدد

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهاد

۲۹۳ ۵-۱- نتیجه‌گیری

۲۹۵ ۵-۲- پیشنهاد

۲۹۶ منابع

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

«در جنوب فارس، در میان دشت‌های تفتیده و کوه‌های نه چندان بلند، در سینه‌ی برج و باروهایی که شهر را احاطه کرده است؛ "لار" با همهی غربت و مظلومیتش جلوه‌ای خاص به خاک داده است. شهر افسانه‌های خاموش، شهر تاریخ‌های گم شده در دل خاک، شهری که تازیانه‌ی خشم طبیعت بارها او را به ویرانی کشانده و تنش را لرزانده است. اما استوار هم چون کوه، پا بر جا و صبور استاده و رنج رفته بر خویش را به تماشا نشسته است.»

(وثوقی، ۱۱:۱۳۶۹)

شهرستان لارستان با مرکزیت شهر لار و وسعت ۲۰۳۴۶۶۱ کیلومترمربع نزدیک به هفده درصد کل مساحت خاکی استان فارس را در جنوب شرقی به خود اختصاص داده است و در محدوده‌ی جغرافیایی ۵۲ درجه و ۲۲ دقیقه تا ۵۵ درجه و ۴۵ دقیقه‌ی طول شرقی و ۲۷ درجه و ۱۸ دقیقه تا ۲۸ درجه و ۲۴ دقیقه‌ی عرض شمالی قرار گرفته است. (← وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۳۷/ اقتداری، ۱۳۷۱: ۶۳/ مورخ لاری، ۱۳۷۱: ۲۴/ وثوقی، ۱۳۸۰: مقدمه/ ضیاء توانا، ۱۳۸۰: ۳۱) براساس آخرین تقسیمات کشوری (۱۳۸۲)، لارستان دارای هفت بخش، هشت نقطه‌ی شهری و هفده دهستان است. (← وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۳۷/ وثوقی، ۱۱:۱۳۸۰)

با پشت سرگذاشتن کوه‌های بلند منطقه "فیروزآباد" به سمت جنوب و وارد شدن به دشت "قیر و کارزین" از یک سو و از طرف دیگر با گذشتن از ارتفاعات "داراب" و ورود به دشت‌های گرم "فورگ" و "تارم" و "یزدخواست" هر مسافری متوجه خواهد شد که زبان و لهجه و آیین‌های این مناطق، دیرینگی و اصالت بیش‌تری دارد. "لارستان قدیم" نیز بخشی از این مناطق است. از مهم‌ترین

ویژگی‌های فرهنگی لارستان قدیم، رواج لهجه‌ها و زبان‌های "لارستانی" است که هم اکنون نیز مردم آن نواحی با آن سخن می‌گویند و در واقع بازمانده‌ی زبان پهلوی است؛ یعنی یکی از اصیل‌ترین لهجه‌های رایج ایرانی که ریشه در تاریخ چند هزار ساله‌ی این سرزمین کهن دارد و در دوره‌ی اشکانیان و ساسانیان در ایران رایج بوده است. (← وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۱۲۲)

رشته کوه‌های نه چندان بلند زاگرس که به موازات کرانه‌های خلیج فارس کشیده شده و دره‌ها و سکونت گاه‌های مختلفی را پدید آورده، از زمان‌های دور این ناحیه را در برابر هجوم رقبای دشمنان محافظت کرده است و امروز سدی است در برابر هجوم فرهنگ‌ها و سنت‌های بیگانه، تا جایی که بسیاری از رسوم کهن و بومی ایران که در دیگر مناطق به فراموشی سپرده شده است، در این منطقه رواج دارد. (← همان).

«در میان انبوه منابع تاریخی، کهن‌ترین نوشته‌ای که در آن از لاریاد شده است می‌توان از "کارنامه‌ی اردشیر بابکان" که بی شک از ادبیات اصیل دوره‌ی ساسانی و احتمالاً متعلق به عصر نوشیروان می‌باشد، نام برد. در این کتاب نام "لار" به صورت "کلال" ضبط شده است.»

(وثوقی، ۱۳۶۹: ۱۳)

تا قرن هفتم، منطقه‌ی لارستان "ایراهستان" نامیده می‌شده است. این واژه، پهلوی باستان است و اصل آن "ایراه" به معنای ساحل و دریاوار است که پسوند "ستان" به آن افزوده شده است و اطلاق این واژه به این نواحی به علت واقع شدن آن‌ها در کنار دریا بوده است. می‌توان گفت که منطقه‌ی ایراهستان، منطبق با محدوده‌ی لارستان عصر مغول به بعد تا دوره‌ی معاصر است. (← وثوقی، ۱۳۸۵: ۸۰-۱۷۹)

برخی از محققین عقیده دارند که "لار" در حقیقت "لاد" بوده است بر وزن "باد" که معنی آن بنیاد و اساس هر چیز می‌باشد و لاد نام یکی از پسران پادشاه قدیم پارس بوده که شهری در جنوب پارس در منطقه‌ی گرمسیر ساخته و موسوم به لاد گردیده است. (← اقتداری، ۱۳۷۱: ۶۴ / مورخ لاری، ۱۳۷۱: ۲۴ / وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۱۴۲)

فردوسی نیز در پایان داستان کی خسرو در مورد "لار" می‌گوید:

سپاهان به گودرز کشواد داد به گرگین میلاد هم لاد داد

مورخین در مورد گرگین میلاد نوشته‌اند: گرگین در گرگان حکومت داشت و شهر گرگان از بناهای اوست. شهریار ایران او را به فارس خواند و شهر لار را که نامش لاد بود به وی تفویض نمود. چون گرگین می‌خواست وارد شهر شود، منجمین فارس را خواست که برای ورودش ساعتی تعیین کنند تا حکومت آن شهر و دیار، قرن‌های متمادی در خانواده‌ی او باقی بماند. منجمین ساعتی را تعیین کردند و او به مدت هفت سال خارج از شهر به سر برد تا بدان ساعت و دقیقه و درجه وارد شهر لار شد و مدت چهار هزار سال حکومت لار در خانواده‌ی گرگین باقی ماند. پس از گرگین حکومت این منطقه به پسر وی موسوم به "لار" رسید و سپس تمامی این منطقه لارستان نامیده شد. (← مورخ لاری، ۱۳۷۱: ۶-۲۴ / وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۲-۱۳۰) به این ترتیب واژه‌ی "لار" که در "تاریخ قم" نوشته‌ی حسن بن محمد بن حسن قمی به معنی مسیل آمده است و واژه‌های "لار" و "لاد" را می‌توان اسامی اولیه‌ی این شهر باستانی دانست که در طول ایام دگرگونی‌هایی یافته است. روایت "تاریخ قم" ما را به معنای اصلی لغت لار نزدیک می‌کند. او آورده است که واژه‌ی "لاری" و "لای" در زبان پهلوی به معنای جای رودخانه و مسیل است. این واژه هنوز هم در زبان‌های لارستانی همین معانی را در بر دارد. اسامی مکان‌های جغرافیایی "لای گردو" و "لای زنگو" به معنی دره و مسیل گردو و زنگو است و از این نظر می‌توان دانست که واژه‌ی لار، وار و لاد در اصل به معنای جای رودخانه و یا دره و گودی است. (← وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۲-۱۴۱).

ضرب یک سکه‌ی طلا به نام جلال الدین شاه شجاع در لار (۷۸۶-۷۶۵ هـ.ق) نشان گر وابستگی سیاسی لار به مظفریان است. بعد از جلوس شاه شجاع مردم لارستان یاغی شدند. وی با لشکر خویش متوجه آن نواحی شد و آن جا را تصرف کرد. در سال ۷۸۹ که امیر تیمور گورکانی شیراز را تصرف کرد، گرگین، حاکم لار با هدایا به خدمت او رسید و در سال ۷۹۹ هـ.ق. امیر زاده محمد سلطان، نوه‌ی امیر تیمور، شرق فارس و لارستان را به اطاعت در آورد و خراج گزار دولت مرکزی نمود. لارستان یکی از مناطقی است که پس از حمله‌ی اعراب، تا قرن‌ها بعد تحت سلطه‌ی حکومت مرکزی ایران در نیامد و امرای محلی در آن به استقلال حکومت کرده‌اند. یعنی از قرون نخستین اسلامی تا سال ۱۰۱۰

هق. دارای امرای نیمه مستقل بوده که به نام خاندان گرگین میلاد و میلادیان خوانده شده‌اند. با روی کار آمدن صفویه (۹۰۶ ه.ق.) سر فصل جدیدی در تاریخ ایران آغاز شد. حکام محلی لار تا روی کار آمدن شاه عباس اول توانستند استقلال خویش را حفظ کنند اما در زمان سلطنت این پادشاه، سلسله‌ی حکام لار منقرض شد. (← مورخ لاری، ۱۳۷۱: ۲۷/وثوقی، ۱۳۶۹: ۱۵/وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۱: ۱۷۴)

لارستان در عصر صفویه به دلیل قرار گرفتن در جاده‌ی تجارتی اصفهان - خلیج فارس و هم به دلیل استعداد ذاتی تجارتی مردمانش از اهمیت زیادی در رویدادهای سیاسی برخوردار بوده و دوره‌ی شکوفا و پر رونقی داشته است. (← وثوقی، ۱۳۶۹: ۱۷)

دوره‌ی قاجار، عصر آرامش قبل از طوفان در منطقه‌ی لارستان است چه حاکمیت قدرتمند دولت بر منطقه با مرگ فتحعلی شاه پایان یافت و هم زمان با تحولات شگرف اجتماعی منجر به دعوت مجاهد معروف آیت ا... سید عبدالحسین لاری و آغاز نهضت مشروطیت گردید. لارستان پس از مشروطیت نتوانست مقام سیاسی خویش را حفظ کند. اما با ظهور انقلاب اسلامی، بار دیگر مردم مبارز منطقه توانمندی خود را در مبارزه با قدرتمندان نشان دادند و صفحه‌ی زرین دیگری به افتخارات خود افزودند. (← همان: ۱۸)

از رجال بزرگ این خطه می‌توان "ابی دلف خنجی" پارسا و زاهد قرن هشتم، "دانیال"، "مولانا رضی الدین عبدالغفور لاری" معاصر جامی، "قطب الدین لاری" ریاضی دان و منجم قرن یازدهم، "مصلح الدین لاری"، "میرزا زاهد علی بن میرزا سعدالدین لاری" متخلص به "سخا" شاعر قرن دوازدهم، "صحبت لاری" شاعر و ادیب قرن سیزدهم و بانو "صنعت فداعی" شاعر پرتوان قرن سیزدهم را نام برد. (← همان، ۱۹-۲۰)

از آثار باستانی لار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف: قلعه‌ی نظامی سنگی "اژدها پیکر" که به شهر مسلط است.

ب: بازار قیصریه که چند کاروان سرا در اطرافش وجود دارد و دارای معماری بی نظیری است. (← وثوقی، ۱۳۸۵، ج ۲: ۸-۱۰۰۷) دن گارسیا سیلوافیگوئرا، درباره‌ی بازار قیصریه چنین می‌گوید:

«این بازار بی شک یکی از زیباترین و فاخرترین بناهای سراسر قاره‌ی آسیاست و می‌تواند با مجلل‌ترین فروشگاه‌های اروپا برابری کند... در یک کلام، ساختمان این بازار به قدری مجلل است که می‌تواند رونق بخش زیباترین شهرهای جهان باشد.»

(ضیاء توانا، ۱۳۸۰: پیش‌گفتار)

۱-۲- روش تحقیق

برای پرداختن به تحقیق ابتدا کتب معانی و بیان و انواع تشبیهات مطالعه شد و چون گاهی در مورد انواع تشبیهات اختلاف نظرهای دیده می‌شود اساس کار ما "بیان" سیروس شمیسا (۱۳۸۵) قرار گرفت. تنها نسخه‌ی موجود از دیوان صحبت لاری، چاپ چهارم (۱۳۵۴) آن است که چاپ خانه‌ی معرفت شیراز آن را منتشر کرده و همه جا منبع تحقیق، این کتاب است. زندگی نامه‌ی صحبت و ویژگی‌های سبکی دوره‌ی بازگشت نیز مطالعه شد.

از مشکلات اساسی تحقیق، نبودن نسخه‌ایی منقح از دیوان صحبت بود. دیوان موجود غلط‌های املائی و چاپی بسیاری دارد که کار تحقیق را تا حدودی دشوار می‌ساخت. بعضی از این ابیات بر اساس پاورقی و برخی به صورت قیاسی تصحیح شد. دیگر فراوانی تعقیدهای لفظی و معنوی است که گاه، برخی از بیت‌ها را به معمایی تبدیل کرده است.

علایم اختصاری

۱- حرف «ق»: قصیده

۲- حرف «غ»: غزل

۳- علامت ←: رجوع کنید

۱-۳- پیشنهادی تحقیق

در تذکره‌های مختلف، اشاره‌ای کوتاه به زندگی صحبت شده است. دیوان او توسط چاپ خانه‌ی معرفت شیراز به چاپ رسیده و ناشر در مقدمه به زندگی صحبت پرداخته است. در مجله‌ی یغما (شماره‌ی هفتم و نهم) و ارمغان (شماره‌ی هفتم، هشتم، دهم و یازدهم) نیز مقالاتی درباره‌ی صحبت آمده است. اما تاکنون دیوان او به این صورت، از جنبه‌ی زیبا شناسانه، مورد تحقیق قرار نگرفته است. هر چند دانشجویان کارشناسی ارشد پیام نور، فرهنگ تشبیهات دیوان چندین شاعر را تهیه کرده‌اند.

۱-۴- اهداف تحقیق

هدف این پژوهش شناسایی صحبت لاری و بررسی انواع تشبیهات در دیوان اوست تا خواننده با ظرایف تشبیه آشنا گردد و از مقایسه آن با تشبیهات دیگر شاعران در دوره‌های قبل و بعد، خصوصیات سبکی دوره یا سبک شاعر را دریابد و هدف دیگر به دست دادن آماری جامع از انواع تشبیهات است که با نمودار در پایان ارائه شده است.

۱-۵- ضرورت تحقیق

از شاخصه‌های مهم شعر و شاعری، تخیل شاعرانه است و هر چه کلام مخیل‌تر باشد، گیرایی بیشتری می‌یابد. تشبیه نیز شگردی شاعرانه است که ضمن خیال‌انگیز کردن سخن، حوزه‌ی معنایی کلمات را در هم می‌ریزد. شناخت تشبیهات، درک مفاهیم اشعار را بهتر می‌سازد و علاوه بر این تحول سبک‌ها در دوره‌های مختلف را می‌شناساند. در دسترس بودن فرهنگ تشبیهات می‌تواند در مطالعات سبک‌شناسی و علم بیان سودمند باشد.